

ВЕДОМСТВОЛОР АРАЛЫК ДИССЕРТАЦИЯЛЫК КЕҢЕШИ
Д 10.02.181.

Кол жазма укугунда
УДК 894.341(043.3)

ЖАНТАЕВ АДИБЕК СҮЙҮНДУКОВИЧ

Ч.АЙТМАТОВДУН ЧЫГАРМАЧЫЛЫГЫНДАГЫ
РЕАЛИЗМ ПРОБЛЕМАСЫ

Адистиги 10.01.01. – Кыргыз адабияты

Филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук
даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын

АВТОРЕФЕРАТЫ

БИШКЕК – 2003

Иш Кыргыз Республикасынын илимдер улуттук академиясынын Манастануу жана көркөм маданияттын улуттук борборунун кыргыз адабияты бөлүмүндө аткарылды.

Илимий жетекчи: КР ИУАнын корреспондент-мүчөсү,
филология илимдеринин доктору,
профессор А.Садыков

Расмий оппоненттер: филология илимдеринин доктору,
профессор Л.Үкүбаева

филология илимдеринин кандидаты,
доцент К.Байжигитов

Жетектөөчү мекеме: Бишкек гуманитардык университети.
Үзгүлтүксүз билим берүү институту.

Диссертациялык иш 2003-жылдын «16» майында
саат 14.00 Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетине
караштуу түзүлгөн (тең уюштуруучу КР ИУАнын Манастануу жана
көркөм маданияттын улуттук борбору) филология илиминин доктору
(кандидаты) илимий даражасын ыйгаруучу Д 10.02.181 Ведомстволор
аралык диссертациялык кеңештин жыйынында корголот.

Дареги: 720071, Бишкек шаары, Чүй проспектиси, 265 а

Диссертация менен Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук
университетинин илимий китепканасынан таанышууга болот.

Автореферат 2003-жылдын 7 - апрелинде таркатылды.

Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы,
филология илимдеринин кандидаты

Кадырмамбетова А.

Кыргыз адабият таануу илими азыркы учурда өнүгүүнүн белгилүү бир тилкесине келип кирди. Социалисттик түзүлүш кулап, илимге мурдагыдай мамлекеттик камкордук азайган себептүү, илимий процесс басаңдай түштү, бирок, баарынан маанилүүсү кризиске учураган жок. Коомдогу өзгөрүүлөргө жараша адабият таануубуздун изилдөө объектилери кениди, мында теориялык жана практикалык мааниге ээ проблемалар көтөрүлүүдө. Бул көрүнүш жалпы кыргыз адабиятына, анын ичинде Ч.Айтматовдун чыгармачылыгына тиешелүү. Чыңгыз Айтматовдун чыгармачылык феноменине байланыштуу көп эле теориялык проблемалар козголуп, изилдөөгө алынып келгени бизге белгилүү. Ошентсе да айтматов таануу илимине чекит коюлду деп айта албайбыз. Ал түбөлүк жашай турган көркөм дөөлөттөрдү жараткан классик инсан. Аны улам тереңдеп окуган сайын ар жагынан улам жаңы проблемалар агылып чыга берет. Ошолордун бири катары «Айтматов жана реализм» проблемасын эсептейбиз.

Теманын актуалдуулугу. Ырасын айтканда, адабияттагы кылымдарды карыткан көркөм метод болгон реализм жана анын кыргыз адабиятындагы көрүнүктүү өкүлү Ч.Айтматов тууралуу өз учурунда көптөгөн эмгектер жазылды. Ошентсе да дүйнөдө баары өзгөрүп, жаңыланып турган сыяктуу бүгүнкү күндө Ч.Айтматовдун чыгармачылыгындагы реализм проблемасына карата адабиятчылардын ой-пикирлери бир кыйла жаңыланды. Аны шарттуу түрдө совет доорундагы жана постсоветтик мезгилдеги деп ажыратууга болот. Буга байланыштуу ой-пикирлер абдан эле көп түстүү, ар түркүн. Демек, мунун өзү көркөм чыгармачылыктагы реализмдин проблемаларынын объективдүү, субъективдүү жагдайлары каралып-талданып, жалпы жыйынтык-корутундулардын чыгарылышын талап кылат. Бул биринчиден.

Экинчиден, жалпы коомду кучагына алган өзгөрүүлөр адабиятта, айрым алганда жеке жазуучунун чыгармачылыгында, анын дүйнө таануу туюмунда, тутунган багытында да айкын байкалып, муну илимий жалпылаштыруу, өткөндү жана бүгүнкүнү салыштыруу маселелерин күн тартибине коюп олтурат. Айтматовдун да реализмге мамилеси, ал тууралуу көз карашы улам өзгөрүп отурганын байкоого да кыйын эмес. Андыктан бул көрүнүш атайын иликтөөгө муктаж экендиги айдан ачык.

Үчүнчүдөн, Ч.Айтматовдун чыгармачылыгын иликтөөгө алып келишкен А.Акматалиев, К.Асаналиев, Ж.Бакашева, К.Бобулов, М.Борбугулов, Г.Гачев, Ч.Жолдошева, О.Ибраимов, И.Лайлиева, А.Садыков, Л.Үкүбаева ж.б. көптөгөн окумуштуулардын басма сөз беттеринде жарыя айтылган адабий-сынчыл пикирлеринде, ар кыл проблемаларды изилдөөгө арналган теориялык эмгектеринде бизди кызыктырган проблема негизинен социалисттик реализм менен

байланышта сөзгө алынып келсе, азыр ал пикирлерди кайрадан кароо, учурдун талабына ылайык баасын берүү милдети келип чыгып отурат.

Төртүнчүдөн, мезгил алга жылган сайын Айтматов жараткан көркөм байлыктардын улам жаңы кырлары ачылып, адабиятчылардын алдына жаңы проблемаларды коюуда. Буга сүрөткердин көркөм чыгармачылыкка карата мамилесинде жүргөн өзгөрүүлөр да кошумча болууда. Демек, учурдагы адабият таануубуздун актуалдуу проблемаларынын бири реализмдин мурунку, бүгүнкү абалына жана келечегине серп салып, талдоого алуу бирден-бир милдет катары алдыга озуп чыкты. Биз бул маселени доорубуздун улуу жазуучусу Ч.Айтматовдун чыгармачылык тажрыйбасына байланыштуу карап көрүүнү ылайык таптык.

Изилдөөнүн объектиси жана предмети. Изилдөөнүн негизги объектиси – Ч.Айтматовдун бүткүл чыгармачылыгы. Ал эми предмети – жазуучунун чыгармачылыгындагы реализм проблемасы, анын генезиси, өсүп-өнүгүшү, өзгөчөлүгү, жазуучу жараткан реалисттик көркөм мүнөздөр, алардын татаал тагдырлары, типтүүлүк жана конкреттүүлүк, реализм жана романтикалык сүрөттөөнүн карым-катнашы, стиль жана чеберчилик, турмуш чындыгы жана көркөм чындык өңдүү жалпы мааниге ээ маселелер.

Диссертациянын максаты жана милдеттери. Бул изилдөөнүн эң башкы максаты – Ч.Айтматовдун чыгармачылык эволюциясындагы реализмдин тарыхый тагдырын жазуучунун өзүнүн бул көркөм методду теориялык-эстетикалык жактан андап-түшүнүүсү менен бирге анын арсеналын жаңы көркөм боёктор, ыкмалар менен байытуудагы ролун ар тараптан изилдөө. Бул максатты жүзөгө ашыруу үчүн диссертацияда төмөнкү изилдөөчүлүк милдеттер алдыга коюлду:

- реализмдин метод катары калыптанышына тарыхый обзор;
- реализмдин башка метод, адабий агым, багыттар менен карым-катнашын аныктоо;
- реализм менен романтизмдин алакасын, бул байланыштын жазуучунун чыгармачылыгындагы ордун ар тараптуу иликтөө;
- социалисттик реализмдин жаралышы жана өнүгүшүндөгү доордун ролун, анын мүнөздүү өзгөчөлүктөрүнүн (принциптеринин) калыптанышын, идеялык-эстетикалык негиздерин ачып көрсөтүү;
- социалисттик реализмге кийинки убакта берилип жаткан бааларга себепчи болгон факторлорду аныктоо;
- адабияттын партиялуулугуна карата кечээги жана бүгүнкү түшүнүктөрдү талдоо;
- жазуучунун реализминин өзгөчөлүктөрүн ачуу;
- социализм доорундагы жана андан кийинки мезгилдеги бийлик жана сүрөткер проблемасына карата ой жүгүртүү;
- социалисттик реализм методунда жаратылган Ч.Айтматовдун негизги чыгармаларынын каармандарын адабий-эстетикалык талдоого алуу.

Жалпысынан диссертация Ч.Айтматовдун чыгармачылыгын реализм проблемасы менен бирдикте иликтөөгө алып, учурда бул маселеге карата адабий коомчулукта айтылып жаткан карама-каршы ой-пикирлерди таразалоо, өз аргументтерибизди ортого салууну көздөйт.

Иштин методологиялык жана методикалык негиздери. Диссертациянын методологиялык негизи катары адабият таануунун жана эстетиканын реализм теориясына байланыштуу баалуу жоболору кызмат кылды. Ошону менен бирге азыркы адабият таануу менен эстетикада иштелип чыккан белгилүү жоболорду конкреттүү учурларга карата колдонуу менен өздүк концепциялар сунуш этилди. Изилдөөдө жалпы адабият таануу илиминде колдонулуп келген тарыхый-обзордук, илимий-аналитикалык методикалык ыкмалар колдонулду.

Иштин илимий жаңылыгы. Диссертациялык изилдөө толук максатына жетиш үчүн анда илимий жаңылык болушу талап этилет. Бул иштин жаңылыгы катары төмөнкүлөрдү белгилөө ылайыктуу.

Биринчиден, кыргыз адабият таануу илиминде Ч.Айтматовдун чыгармачылыгы ушул мезгилге чейин абдан кең арымда ар түрдүү проблемага байланыштырылып изилденип келе жатса да, анын чыгармачылыгындагы реализм проблемасы адабий-теориялык планда тереңдетилип жана атайылап системалуу алгач жолу колго алынды деп айтсак аша чапкандыкка жатпас. Бул реализм проблемасын иликтөө мурда актай бойдон турган дегендик эмес. Советтик мезгилде жана андан кийин жазылган, Москвадан жана башка республикалардан жарыяланган аталган проблемага тике жана кыйыр байланышы бар фундаменталдуу эмгектер, илимий изилдөөлөр жана монографиялар биз изилдеп жаткан объектинин теориялык негизин даярдап койгон болсо да, бүгүнкү күндө алар учур талабына ылайык жалпылаштырууга муктаж болуп турат.

Экинчиден, биз кайрылган проблемага тийиштүү мурда-кийин жарыяланган эмгектердин баарын ошол турушунда кабыл алууга болбой калган шекилдүү. Биздин оюбузча, адабий-теориялык эмгек канчалык фундаменталдуу болсо да, баары бир андан өз мезгилинин духу сезилип, доошу угулуп турат. Демек, коомдук баалуулуктар өзгөрүп жаткан азыркы тапта көркөм чыгармачылыктагы реализм проблемасы да илимий-теориялык планда объективдүү кайрадан андалып-түшүнүлүүсү зарыл экендиги айкын.

Изилдөөдөгү биздин изденип далилдөөгө аракет жасаган орчундуу маселебиз – Айтматовдун өз чыгармачылыгын баштагандан бүгүнкү күнгө чейин кыйшаюусуз жетекчиликке алган бир гана принциби реализм экенин бекемдөө. Айтматовдун реализми «катаал» реализм болгонунан иште басым жасалды. Ал чындыкты канчалык татаал, ал гана эмес трагедиялуу болсо да жасап-түзөбөй, дал ошондой калыбында көрсөтө билет.

социалисттик реализм жөнүндө бир катар терс пикирлерин жазып чыкты, бирок анын бүтүндөй чыгармачылык тажрыйбасы бул методдун ага эч качан жолтоочулук кылбагандыгын, б.а. кысым көрсөтпөгөндүгүн айгинелеп турат.

Иштин теориялык жана практикалык мааниси. Изилдөөнүн жыйынтыктары адабий процесстин татаал кубулуштарын теориялык жактан өздөштүрүүгө жана таанып-билүүгө көмөкчү болот деген ойдобуз. Автордун кээ бир ой-корутундулары адабият таануунун, айрыкча алганда айтматов таануунун айрым бир жагдайларын тактап алууда теориялык жана практикалык мааниси бар. Ошондой эле диссертация Айтматовдун көркөм дүйнөсүн изилдөө дагы эле маанисин жоготпой курч боюнча тургандыгын тастыктайт. Изилдөө эмгегибиз улуу жазуучунун чыгармачылыгын иликтеп-үйрөнүүдө жана адабият таануунун алкагына кирген дисциплиналарды, атайын курстарды окууда пайдасы тиет деп эсептейбиз.

Иштин апробацияланышы. Диссертацияда айтылган ой-корутундулар апробациядан өтүп, «Наука и новые технологии», «Эл агартуу» журналдарында, Нарын мамлекеттик университетинин кабарларында, ушул университеттин «Педагогика жана филология» деген илимий макалалар жыйнагында автордун макалалары жарык көргөн. Диссертант 2000-жылдын июнь айында, 2001- жылдын май айында Нарын шаарында өткөрүлгөн «Билим берүүнүн жана илимдин проблемалары» аттуу 1-2-республикалык илимий-практикалык конференцияларда изилдөөнүн айрым жоболору боюнча доклад жасаган. Иштин негизги мазмуну «Чыңгыз Айтматов реализм дүйнөсүндө» аттуу монографияда чагылдырылган.

Диссертациянын структурасы. Бул диссертация киришүүдөн, эки главадан, корутундудан жана пайдаланылган адабияттардын тизмесинен турат.

ИЗИЛДӨӨНҮН МАЗМУНУ

Киришүүдө Ч.Айтматовдун чыгармачылыгынын изилдениш абалы, буга чейинки изилдөөлөрдө айтылган ойлордун негизинде анын чыгармачылыгындагы реализм проблемасын тереңдетип системалуу изилдөөнүн зарылдыгы, теманын актуалдуулугу, аны изилдөөнүн максаты жана милдеттери, теориялык жана практикалык мааниси, ошондой эле методологиялык негизи жөнүндө сөз жүрөт.

Изилдөөнүн биринчи главасы «Реализмдин генезиси жана өнүгүшү» деп аталып, мында адабият таануудагы орчундуу маселелердин бири болгон реализм теориясынын келип чыгышына жана өнүгүшүнө, анын көркөм метод катары калыптанышына, башка метод, адабий агым, багыттар менен болгон байланыш-катышына

реализмдин тарыхын, касиет-сапаттарын иликтеген адабиятчылардын пикирлерин жетекчиликке алуу менен тарыхый-аналитикалык обзор жасалып, талдоолор жүргүзүлдү. Тактап карай келгенде, бизди кызыктырган проблема – реализм проблемасы адамзаттын көп муунунун акыл-оюн бийлеп келгендигин ал тууралуу өтө чоң көлөмдөгү, анын ар түрдүү аспектилерин иликтөөгө алган илимий изилдөөлөр күбөлөндүрөт. Биз ал адабияттардан реализмдин тамыры өтө тереңде экендигин, терминдин өзү XIX кылымдын экинчи жарымында пайда болгону менен ага сыйдырылган маани илгертен эле Аристотелден Чернышевскийге чейинки ойчулдардын эстетикалык ой жорууларында түйүлүп баштап, акырындап өсүп, жетилип келгенин көрөбүз. Мындан бизге айкын болгон нерсе – бардык чыныгы искусствонун негизин чындык, акыйкат түзөт деген түшүнүк. Демек, реализм дегенибиз искусстводогу акыйкаттуулук, чындыктуулук. Ал эми ар бир доордун, ар бир коомдун, ар бир чыгармачыл инсандын өзүнө таандык акыйкаты, өз чындыгы бар. Мына ошондуктан реализм тууралуу талаш-тартыштар алигиче жүрүп келүүдө.¹

Көркөм адабияттагы реалисттик метод өтө актуалдуу илимий-теориялык проблемалардын бири болуп келген жана болуп кала берет. Реализм категориясы кеңири маанисинде алганда искусствонун жана көркөм адабияттын турмуш чындыгына катышын аныктоо. Мында сүрөткердин чыгармаларында турмуш чындыгынын чагылдырылышы башкы критерий болот. Демек, ар башка доорлордун калемгерлери, алсак, Гомер, Данте, Шекспир, Расин, Бальзак, Достоевский, Горький, Ауэзов, Айтматов ж.б.лар алардын чыгармалары терең турмуштук мазмундуу болгондуктан жалпысынан «реалисттер» деген дефиницияга ылайык келет.

Бертольд Брехт «реализм үчүн көз караштардын тардыгы эмес, тескерисинче, кенендиги мүнөздүү» экендигин, «турмуш чындыгынын өзү да кенен, көп түрдүү, карама-каршылыктарга голо» экендигин² белгилейт. Мындан реализмдин мүмкүнчүлүктөрү өтө кеңири деген ойду түшүнүүгө болот. Реализмге тынымсыз өнүгүү, турмуш чындыгын сүрөттөөнүн, жалпылаштыруунун ааламдын өзүндөй түгөнгүс, чексиз ыкмалары мүнөздүү. Демек, искусстводогу реалисттик метод улам байып берет жана «өзгөргүс маанилүү агым болуп кала берет» (Ч.Айтматов). Ч.Айтматов өзү да чыгармачылык жолунда реализмдин принциптерине бекем таянып келди. Ал көркөм адабияттагы реалисттик методдун дүйнөнү чагылдыруу мүмкүнчүлүктөрү абдан зор экендигин өзүнүн чыгармалары менен ишенимдүү далилдеп берүүгө жетише алды.

Реализм түшүнүгү, анын көркөм метод катары өзгөчөлүктөрү жөнүндө кеп кылганда Ф.Энгельстин М.Гаркнесске жазган айтылуу катындагы формуладан кыйгап өтүүгө эч мүмкүн эмес. Бул пикир

¹ Караныз: Проблемы реализма [Материалы дискуссии о реализме в мировой литературе 12-18 апреля 1957].-М.: Политиздат, 1959

² Брехт Б. Театр.-М.:Искусство, 1965, т.5/1, стр.162-163

айтылгандан бери көп убакыт өтсө дагы, ошондон бери реализмдин тегеретесинде тынымсыз талаш жүрүп келе жатса дагы азырынча андан башка реалисттик методдун мүнөздүү белгилерин толук, так туюндуруп, камтып бере алган аныктама жарала элек. Мындай аныктаманын жаралаары да күмөндүү, анткени, искусство ар убак кыймылда болуп, алга карай умтула берет. Жазуучулар да муну ырасташат: «Азыркы реализмдин ар тараптуу аныктамасын азырынча эч ким таба элек. Мен муну берилген реалист катары айтып жатам»¹(Чарльз Сноу).

Энгельстин айтканына кайрылсак, ал: «... реализм, деталдардын тууралыгынан тышкары, типтүү мүнөздөрдүн типтүү кырдаалдарда түзүлүшүнүн тууралыгын талап кылат»²,-дейт. Бүгүнкү күндө жалпылаштыруунун кеңири тараган жана максатка ылайык формасы искусстводогу тип экендигинен эч кандай шек саноого болбойт. Типте турмуштук кубулуштарга мүнөздүү жалпы касиеттер менен бирге индивидуалдуу, кайталангыс сапаттар да камтылат. Бири-бирине тибби боюнча чукул турган, ошол эле мезгилде индивидуалдуу, жеке касиеттерге ээ каармандарга Айтматовдун Дүйшөнү менен Танабайын, Эдигейи менен Бостонун, Авдийи менен Филофейин мисал кылууга болот. Суроо туулат: көркөм мүнөздөр эмнеге бири-биринен айырмалуу, индивидуалдуу болушат, ага себепчи болгон шарт кайсы? Ал – мезгил, тарых. Тарыхтын өзү жогоруда аталган каармандарды бирин экинчисинен бөлөк кылып калыптандырды.

Белинский кезегинде «Чыныгы таланттын ар бир каарманы – тип, а окурмандар үчүн ар бир тип – тааныш бейтааныш»³,-деген болчу. Бул акыйкат сөз. Айтматовдун көпчүлүк каармандары бизге «тааныш» адамдарды элестетет, ошол эле учурда алар кандайчадыр «бейтааныш» дагы. Бир гана мисал, «Кассандра тамгасы» романындагы Оливер Ордо азыркы учурдагы өз позициясын оңой эле өзгөртө салган саясатчыларды биздин эсибизге салат.

«Реалисттик искусстводогу типтештирүүнүн кеңири тараган жолу курама (собирательный) образ түзүү»⁴ деген пикир бар. Биз курама образ дегенден типтүү образды эле түшүнөбүз. Көркөм типтештирүүнүн мындан башка да мааниси зор жолу бар. Ал – прототиптерди пайдалануу. Бирок, сүрөткер прототипти өз максатына ылайыктап кайра иштеп чыгып, жалпылаштырат. Буга Ч.Айтматовдун «Бетме-бет» повестиндеги Ысмайылдын образы мисал болот. Аны автор турмуштагыдан башкача кылып, дезертир-качкын жөнүндөгү коомдо калыптанган ой-пикирге ылайыктап иштеп чыккан. Ысмайыл качкын экени чын, бирок ал айылдаштарынын эскерүүсүндө

¹ Реализм сегодня. Анкета // Иностранная литература, 1966, №12, стр.223

² К.Маркс и Ф.Энгельс об искусстве.-М.:Искусство,1957,т.1,стр.11

³ Белинский В.Г. Полн. собрание сочинений.-М.: Изд.АН СССР,1955,т.1,стр.295-296

⁴ Философско-эстетические основы метода социалистического реализма.- М.:Искусство,1983,стр.53

повесттегиден бөлөкчө сыпатталат'. Турмуштагыдай берсе бул оораз бир кыйла башкача чыкмак.

Айтматов өз чыгармаларында каармандарды дайыма аларга шайкеш типтүү кырдаалдарда сүрөттөйт. Мисалы, жаңы бийликтин тапшырмасын орундатууга келген Дүйшөн туш болгон, коммунист Танабай, идеалист Авдий кептелген кырдаалдар ж.бу.с. ар бири өз мезгили үчүн типтүү көрүнүштөрдөн эле.

Реализм менен романтизмдин карым-катышы адабият таануудагы өтө кызыктуу маселелерден. Бул эки көркөм метод абалтан бери өз ара диалектикалык байланышта болуп келгендиги чындык.

Романтизм Ч.Айтматовдун чыгармачылыгына да мүнөздүү. Анын жазгандарынын ичинде романтикалык бөөк сүртүлбөй иштелгендери дээрлик жокко эсе. Айтматовдун чыгармачылыгын илгертеден иликтеп келаткан ири айтматов таануучу К.Асаналиев: «Айтматовдун чыгармачылык өзгөчөлүгүнүн башкы, жетектөөчү белгилеринин бири – ал көтөрүнкү романтикадан жана ашыра чоңойтуудан коркпойт»²,-деген пикир айтат. Айтматов өз чыгармачылыгында романтиканы пайдалануу менен реализмден четтебейт, кайра анын реализминин таасирдүүлүгү артат.

Биздин Айтматовдук көркөм методду теренирээк түшүнүүбүзгө Г.Гачевдин төмөнкү пикири жардам бермекчи: «Ч.Айтматов жөн гана ХХ кылымдын жашоочусу эмес; ал миф жаратуучу, акын-рапсод, гомердик типтеги айтуучу, ренессанстык-шекспирдик драматург, өз элинин агартуучусу жана дидакты, жогорку чыңалуудагы идеалга ээ романтик, реалист-ыйман жазуучусу»³. Туура, Айтматовдун чыгармачылыкта тутунган методу мына ушундай көп кырдуу. Чынында да романтикалуулук реалисттик чыгармалардын эстетикалык кунун арттырууга көмөктөшөт. Адабият туюкка такалып турган азыркы учурда адамды эртеңкиге шыктандырган жаркын романтикалуу реалисттик чыгармалардын жаралышы табигый зарылдык болуп саналат.

Көркөм чыгармачылыктагы реализм проблемасы жөнүндө кеп кылганда реализмдин тарыхый формаларына – сынчыл реализмге жана социалисттик реализмге кайрылып өтүү мыйзам ченемдүү. Реализмдин коом турмушун иликтөөчүлүк мүнөзү XIX кылымда адабий аренага сынчыл реализмди алып чыкса, ХХ кылымдын башында дүйнөнүн бир бөлүгүндө жаңы коомдук түзүлүштүн – социализмдин орношу адабиятта жаңы кубулушту – социалисттик реализмди жаратканы белгилүү. Сынчыл реализм менен социалисттик реализм өз ара тыгыз байланышта, анткени экөөнүн түпкү негизи бир, ал – реализм. Эгерде буларга жалганган сын атоочторду алып сала турган болсок, анда реализм деген олуттуу термин гана калат. Олуттуу деп жатканыбыздын себеби, көркөм метод катары реализмдин узак

¹ Караныз: Турмуш чындыгы жана көркөм образ.-Б.:КМПУ,38-45-беттер

² Асаналиев К. Открытие человека современности.-Ф.:Кыргызстан,1968,стр.13

³ Гачев Г. Ч.Айтматов и мировая литература.-Ф.:Кыргызстан,1982,стр.13

тарыхы бар, келечекте да чыныгы искусствонун негизи болуп ушул метод кызмат кылмакчы.

Ч.Айтматов «Ашым» аңгемесинен (1952) баштап, «Кыямат» романына (1986) чейинки чыгармачылык жолунда советтик адамдардын турмуш чындыгын сүрөттөп келгени айныксыз факт. Бул мезгил аралыгында ал социалисттик реализм методунда эле иштеп, жаратып келген. Болгону ал көркөм методго чыгармачылык менен мамиле жасап, аны катып калган норма катары караган эмес. Турмуш чындыгын чагылдыруунун түрдүү ыктарын тартынбай пайдаланган. Айтмакчы, анын чыгармаларында, алсак, «Гүлсаратта», «Ак кемеде», «Кылым карытар бир күндө», «Кыяматта» коомдогу терс жактарга сынчыл мамиле орун алган. Ал көркөм методго карата өз көз карашын төмөнкүчө туюндурат: «... Мен албетте, бул терминге каршы эмесмин, кеп терминде эмес, кеп анын маңызында. Социалисттик реализм, сынчыл реализм, магиялык реализм, же дагы бир башкача реализм деп каалагандай атай берсек болот. Эң негизгиси – төрт тарабы тең көркөм чыгарма болсун»¹.

Социалисттик түзүлүш кулагандан кийинки адабий процеске көз чаптырсак көркөм адабият коммерциялык максатка багындырылганын байкоого болот. Тактап айтканда, гезиттерде акча табуу максатында жазылган «массалык маданияттын» үлгүлөрү - порнография, криминал ж.б.у.с. орун алууда. Аларда чыгармачылык чеберчиликтин жыты да жок дешке болот. Анда-санда ырыстуу бир чыгармага кез келсең, ал кедеринен кетип бараткан коомубузду сыңдоо таризинде. Бул сөзүбүздүн тууралыгына Б.Усубалиевдин «Бука» аттуу повести² далил болот. Аталган повесть чыгармачылыктын пафосу кайсыл жакты карай өзгөрүп баратканына айкын күбө. Демек, коомдогу бүгүнкү абалды чагылдыруу, сүрөттөө үчүн чынында эле сынчыл реализм керек болуп жүрбөсүн?!

Социалисттик түзүлүш кыйраганына он жылдан ашты. Аны менен кошо социалисттик реализм адабияты, бирдиктүү советтик адабият да өз жашоосун токтотту. Бирок, ал дүйнөлүк адабият тарыхынан өзүнө тиешелүү орунга ээ болуп калды. Бул орунду совет адабиятынын көрүнүктүү өкүлдөрү жараткан көркөм дөөлөттөр камсыз кылды. Алардын арасында кыргыз жазуучусу Ч.Айтматовдун чыгармалары да бар. Аларды биз, канча каалап турсак да, социалисттик реализм адабиятынын курамынан бөлүп карай албайбыз.

Соңку кездерде совет адабияты, социалисттик реализм тууралуу мурунтан боло келген талаш күчөдү. Өзгөчө орус адабият таануусунда. Буга «Вопросы литературы» журналынын 2000-жылдын май-август айларындагы сандарына жарыяланган адабиятчы-сынчылардан алынган анкетаны мисалга тартсак болот. Ага

¹ Айтматов Ч., Кузнецов Ф. Дил куну // Биз дүйнөнү жаңыртабыз, дүйнө бизди жаңыртаг.-Ф.:Кыргызстан,1988,351-бет

² Караныз: Усубалиев Б. Бука // Ала-Тоо, 2000,№1,32-122-беттер

катышкандар бири-бириникине окшоштон көз караштарды ортого салышат¹.

Такташтыра келсек, учурда чыгып аткан социалисттик реализм тууралуу талаш жаңы көрүнүш эмес, эбактан келаткан эски оору экени айкын болот. Азыр заман агымына жараша гана бул талаш кайра жаңы формага ээ болуп отурат. Буга, канчалык өкүнүчтүү болсо да белгилей кетишибиз керек, бир кезекте анын берилген жактоочулары болушкан инсандарыбыз – жазуучулар менен адабиятчылар да тартылышып, аны көркөм метод катары жериген пикирлер айтып чыгышты². Бирок, мындан анын адабият тарыхынан орун алганы жокко чыгып калган жок. Кандай гана пикирлер айтылбасын, социалисттик реализм адабият тарыхынын фактысы болуп кала берет.

Жыйынтыктай айтканда, реализмдин тарыхый жолу, көркөм метод катары ролу бүткөнү жок. Келечекте да реалисттик метод адабий процесстен тагыттуу ордун ээлеп жашай бермекчи. Бул главада реализмдин келип чыгышы жана өнүгүшү жөнүндө гана кеп кылуу менен чектелбестен, Айтматовдун реализми, анын реализмдин принциптерине мамилеси тууралуу сөздүн алгачкы кадамдары жасалды.

Экинчи глава «Ч.Айтматовдун чыгармачылыгындагы реализм проблемасы» деп аталып, мында негизинен Ч.Айтматовдун реализм, социалисттик реализм, адабияттын партиялуулугу, бийлик жана сүрөткер маселелерине карата көз караштары, пикирлери талдоого алынып, анын бул маселелер боюнча көз караштарынын мезгилдин кыймылынын натыйжасында айрым бир өзгөрүүлөргө учураганын тактап алууга көңүл бурулуп, жазуучунун аталган проблемаларга карата мурдагы жана кийинки мамилесин чечмелеп берүүгө басым жасалат. Арийне, учурда өткөндөгү адабий-эстетикалык ойлорду, түшүнүктөрдү жеке эле бир жазуучунун чыгармачылыгынын алкагында эмес, жалпы адабият таануунун, адабият тарыхынын чектеринде кайрадан тактап-таразалап, оң-терсин ажыратып алуу зарылчылыгы келип чыгып отурат.

Совет мезгилинде көркөм адабияттын партиялуулугуна өзгөчө көңүл бурулган. Ошол учурда буржуазиялык адабиятчылар партиялуулук жазуучунун эркиндигин чектейт деп келишкен. Азыр коомубузда ушул көз караш кадимкидей орун алып калды. Кийинки кездери Ч.Айтматов да ушундай ой айтып келүүдө³. Бирок, адабиятка партиялык жетекчилик таануулоо болгон эмес. Жазуучулар партиянын идеяларына өздөрү ишенип, ынанып, анан өз каалоолору менен

¹ Караныз: О себе и о времени. Анкета литературоведов и критиков // Вопросы литературы, май-июнь, июль-август, 2000

² Караныз: Айтматов Ч. Интеллектуалдык кризис же тоталитаризм күнү бүттүбү? // Кыргыз руху, 1994,6-сентябрь; Асаналиев К. Чыңгыз Айтматов: кечээ жана бүгүн.-Б.:Малос Кантское полигр.пред.,1995

³ Айтматов Ч. Интеллектуалдык кризис же тоталитаризм күнү бүттүбү? // Кыргыз руху,1994,6-сентябрь

партияга идеялаш, максатташ болуп келишкен. Тактап айтсак, калемгерлер көркөм сөз коомдук кызмат аткарууга тийиш деп бекем ишенишкен. Бул биз сөз кылып жаткан калемгердин мисалында да даана көрүнгөн факт. Ч.Айтматовдун совет доорундагы чыгармаларында партиялуулуктун духу айкын туюлуп турат. Ошол кездеги макалаларында¹ ал ачыктан ачык партиянын жактоочусу, коммунист катары чыгат. Ал совет доорундагы көптөгөн макалаларында социалисттик реализм методунун айныбас тарапкери экендигин да баса көрсөтүп келген.

Ч.Айтматов реализмди абдан жогору баалайт. Ал философиялык-нравалык проблемаларды чечүүдө, каармандардын жан дүйнөсүн ачууда дүйнө адабиятындагы реализмдин омоктуу традицияларына таянып келди. Ч.Айтматов реализмдин бийиктигине чыгууда өзү эки булакка, эки маданиятка – орус жана кыргыз маданиятына таянганын белгилейт². Ал орус жана дүйнө адабиятынын классиктеринин тажрыйбаларын синтездеп өздөштүрүп тим болбостон, фольклордук традицияларга да аң-сезимдүү мамиле кылат. Фольклор менен реализм бири-бирине өтүшүп, бир агым менен аккан кезде бул өзүнчө бир керемет дүйнө болорун эскертет. Жазуучу жомок, легенда, мифтерди жөн гана чийкизат катары чыгармага зордоп киргизип койбой, аларды «өздөштүрүп пайдалануу керектигин» айтат³. Айтып эле тим болбой өз чыгармаларында фольклорго карата жогоркудай чыгармачылык менен мамиле кылуунун эң бир чебер үлгүсүн көрсөтөт. Ал реализм дүйнөсүнүн кеңдиги тууралуу кеп кылып, адабияттын бирден-бир предмети болгон адамды таанып-билүү ааламды үйрөнгөндөй эле чексиз экендигин белгилейт. Ч.Айтматов каарман проблемасына кайрылып, аны оң-терс деп бөлүштүрүүгө каршы чыгат⁴. Адабий каарман өзүнүн оң-терс сапаттары менен карама-каршылыктуу сүрөттөлгөн инсан болууга тийиш, ансыз окурмандарды өзүнө тарта албайт дейт. Жогоруда айтылгандардын бардыгы Ч.Айтматовдун реализминин өзгөчөлүгүн, айырмасын түзүп турган мүнөздүү касиет-сапаттары дешке болот. Анын реализминин эң башкы өзгөчөлүгү тынымсыз изденип, адам табиятынын улам бир жаңы жактарын ачып, көзгө көрүнөөрлүк даана образдарды жарата билгендиги.

Ч.Айтматов кийинки мезгилде совет бийлиги тууралуу айрым сын пикирлерин айтып жүргөнү менен түпкүлүгү аны жаман көрбөйт. Аны биздин элди цивилизациянын жолуна салган доор деп түшүнөт. Совет доору жараткан көркөм адабиятка жана анын көркөм методу болгон социалисттик реализмге деле Ч.Айтматовдун көз карашы

¹ Айтматов Ч. Создадим яркий образ коммуниста // Правда, 20 марта 1963; Горжусь моим современником // Комсомольская правда, 29 марта 1963

² Айтматов Ч., Левченко В. Тутумдашуу түйүнү // Биз дүйнөнү жаңыртабыз, дүйнө бизди жаңыртат.-Ф.:Кыргызстан,1988, 226-бет

³ Ошондо эле, 218-бет

⁴ Ошондо эле, 233-бет

кийинки жылдарга чейин өд мааниде болгон. Ч.Айтматов жазуучуларга көрүлгөн камкордук бийик деңгээлде болгондугун, ал эми базар экономикасы шартында, капитализмдин тушунда бардыгын коммерция бийлеп калганын моюнга алат¹. Бул калети жок чындык.

Социалисттик реализм проблемасына келе турган болсок, Ч.Айтматов анын ар түрдүү аспектилерине карата ой жүгүртүп, бул методдун турмуштук зарылчылыктан келип чыккандыгын, анын жазуучулардын көркөм ойлоосунун өнүгүшүнө эч кандай тоскоол болбогондугун белгилей келип, ар кандай жандуу организм сынары анын да ички карама-каршылыгы бар экендигин жазат². Ал социалисттик реализмдин мүмкүнчүлүктөрү абдан кеңири экендигин баса белгилейт³. Ч.Айтматов өзү деле ошол методдо эле иштеп чыгармаларын жаратып, бүткүл дүйнөгө таанылбады беле.

Чет жерлерде социалисттик реализмдин мыкты чыгармаларын анын эсебинен чыгарып таштоого аракеттенишкен. Бул көрүнүш алиге уланып келүүдө. Чет элдик адабиятчылар мындай аракеттерин эмнеге негиздешет? Бир мисал келтирсек, америкалык профессор Виктор Терас Айтматовдун чыгармаларында трагедиялуу ноталар көп, ошол себептен анын жараткандары бул методго жатпайт деген ой айтат⁴. Чынында да Айтматовдун чыгармаларында трагедиялуу ситуациялар, ал турсун финалдар кездешет. Ал трагедияга өзгөчө көңүл бөлүп, анда сөзсүз маани бар деп түшүнөт. «Искусство адамдын жана коомдун турмушундагы өтө бир драмалуу, бурулуш учурларды сүрөттөгөндө гана өз максатына жете алат»⁵, -дейт Айтматов.

Согуштан кийинки жылдарда жана андан кийин деле адабиятта схемага байланып-маталган, ойдон чыгарылган конфликттерди сүрөттөгөн, адамдын жан дүйнөсүн иликтебей, өндүрүштү, эмгекти башкы планга койгон чыгармалар жаралып келгени белгилүү. Мына ушул көрүнүш чет элдиктердин совет адабиятына сын айтуусуна негиз болгон. Айтматов өндүү мыкты жазуучулар совет адабиятында кыйынчылыктар бар экенин, адабият деген бийик түшүнүккө шек келтирген чыгармалар да жашап жатканын моюнга алууга аргасыз болушкан⁶. Бирок, социалисттик реализм катып калган система, догма эмес экендигин, ал катаал, чындыкты туура көрсөткөн метод экендигин айтып келген.

Коомдук түзүлүштүн өзгөрүшү менен Айтматовдун чыгармачылыгы эки этапка (советтик мезгил жана капитализмге өтүү доору) бөлүнүп калды. Анын көркөм чыгармачылыкка карата көз карашы да кыйла өзгөрүүгө учурады. Биз жогоруда сөз кылган

¹ Айтматов Ч. Чыгармаларынын жыйнагы. Беш томдук.-Б.:Шам,1999, 5-т.,591-бет

² Айтматов Ч., Юдковская Е. Надеюсь – жизнь рассудит // Литературное обозрение, 1987, №11

³ Айтматов Ч. Создадим яркий образ коммуниста // Правда, 20 марта 1963

⁴ Якушева Г. По стопам Глеба Струве // Литературная газета, 17 декабря 1986

⁵ Айтматов Ч. Оомалуу дүйнөнүн опасы жөнүндө // Биз дүйнөнү жаңыртабыз, дүйнө бизди жаңыртат.-Ф.:Кыргызстан,1988, 120-бет

⁶ Гуманизм и современная литература.-М.:1963, стр.338

маселелер анын кечээги, совет мезгилиндеги көз караштары. Ал эми бүгүнкүсүнө токтоло турган болсок, «Интеллектуалдык кризис же тоталитаризм күнү бүттүбү?»¹ деген макаласы анын азыркы көз карашын айкын чагылдырат. Анда совет мезгили, компартия баштан аяк кара боёк менен сыпатталат. Макаланын мазмуну мурда советтик түзүлүштүн душмандары айтып жүргөн пикирлерге коёңдой окшош. Буга кандай түшүнсөк болот? Ч.Айтматовдун жараткан чыгармалары менен жеке көз карашы карама-каршы келип калды. Тарыхта мындай мисалдар көп эле болгон.

Бул главада Ч.Айтматов жараткан белгилүү образдар да талдоого алынган. Алар – Дүйшөн, Танабай, Толгонай, Эдигей жана Бостон. Аталгандар жазуучунун сүйүктүү каармандары, керек болсо идеалдары. Алардын бардыгы карапайым эмгек адамдары. «Социалисттик реализмдин эң негизги объектиси эмгекчи адамдын ички дүйнөсүн ачуу»,²–деп түшүнгөн учурунда Ч.Айтматов.

Дүйшөн. Ч.Айтматовдун бул каарманы абдан таасирдүү чыккан образдардын бири. Дүйшөн – жаңы түзүлүшкө, большевиктик идеяларга жан дили менен берилген адам. Ал – жаңы орногон коомдук түзүлүштү телчиктирген, түптөгөн адамдардын бири. Ал эми жаңы коомду куруу элдин сабатын ачып, билимин көтөрүү аркылуу гана жүзөгө аша турган өтө татаал, оор процесс болучу. Дүйшөн – мына ошол оор милдетти – сабатсыздыкты жоюуну орундаткан кызыл мугалим. Кийин анын опол тоодой эмгеги унутулуп, ал ачкан мектеп шылдың-күлкүнүн объектисине айланат. Азыр социализм жок, анын аркасы менен илим-билимге ээ болгондор ага акаарат келтирип, тескери сүйлөп турган учур. Бирок, Айтматов Дүйшөндүн жакшы адам экенин эми деле танбайт³. Ал өндүү мугалимдер Ч.Айтматов мойнуна алып айткандай, азыр чыкпайт го.

Толгонай. «Саманчынын жолу» повестиндеги бул каарман миллиондогон эмгекчил адамдардын тиби. Аны кыргыздын эли-жеринде орногон совет бийлиги жараткан. Ч.Айтматов «Саманчынын жолунда» дыйкан аял Толгонайдын жан дүйнөсүн таасын ачып берген. Чыгарманын прологунда автор тынч эмгектин рахатын романтикалык көтөрүнкү маанайда жүрөк козгой сүрөттөп берет. Ал эми Ата Мекендик согуш башталгандан кийин бригадир Толгонайдын түйшүктүү эмгеги көп пландуу объектиге алынып, башкы максат анын мыкты ыймандык сапаттарын ачууга багытталат. Биз автордун максаты абдан бийик деңгээлде ишке ашканын көрсөтүүгө басым жасадык.

Танабай. «Танабайды ушул күнгө чейин жакшы көрөм. Ошол кезде деле айлампада дымыган акыбалдан суурулуп чыгууну

¹ Кыргыз руху. 1994, 6-сентябрь

² Айтматов Ч. Баардыгы баарыга тиешелүү // Биз дүйнөнү жаңыртабыз, дүйнө бизди жаңыртат. -Ф.:Кыргызстан, 1988, 164-бет

³ Айтматов Ч. Чыгармаларынын жыйнагы. Беш томдук. -Б.:Шам. 1999. 5-т..553-бет

каалагандар жана аны жүзөгө ашыра ала тургандар болбойт, деп. Айтматов. Танабайдын өмүр тагдыры бүтүндөй үмүттөрдөн жана күрөштөрдөн турат. Ал өз жолунда нечен жаңыды, нечен оңолду. Ал советтик бийликке, социалисттик идеяларга бекем ишенет, жаркын келечектен үмүттөнөт жана ал үчүн болгон мүмкүнчүлүгүн жумшап күрөшөт. Танабай баскан жолун өлүп бара жаткан Гүлсараттын жанында өткөргөн бир түн ичинде кайрадан көз алдынан өткөрүп, таразалап чыгат. Баамдап-бааласак, ал жаман жашабаптыр. Танабайдын өмүр таржымалынан биз советтик түзүлүштүн оошкыйыштуу өнүгүү тарыхын көрө алабыз.

Эдигей. Эдигей – карапайым эмгекчи. Ал өндүү адамдар үчүн эмгек жашоонун каражаты гана эмес, жан дүйнөнүн зарылдыгы болуп калган. Эдигей өзү эң чөлдө эмгектенгени менен анын жан дүйнөсү коомдук проблемаларга байланышкан, ал адамдар менен түрдүү карым-катнашта жашайт. Коомдогу оң көрүнүштөрдү барктайт, тескерисин жектейт. Ал да Танабай сыяктуу чындык үчүн талыкпас күрөшүүчү. Эдигейдин эмгекчилдигине кошумча боорукердиги, достукка бекемдиги, адамдагы ага баш ийбес зор күч – сүйүү сезиминен куржалак калбагандыгы өндүү жакшы сапаттары бар. Ал элдин түпкү тегин, тарыхын, ата-бабанын салтын сыйлайт, ага шек келтирген жанкечти-демагог, карьерист адамдарды бүткүл жан дүйнөсү менен жек көрөт.

Бостон. «Кыямат» романынын үчүнчү бөлүмүнүн башкы каарманы болгон Бостондун тагдыры өтө трагедиялуу. Ал өйдөдө сөз болгон каармандар өндүү эле эмгекчи адам, кандайдыр бир деңгээлде алардын уландысы. Бостон өлкөбүздө коммунисттик партиянын аброю кыйла төмөндөп, анын жетекчи органдарында алысты көрө албаган адамдар отурган кыйчалыш маалда жашап, жүзүкаралыктын, абийирсиздиктин жийиркеничтүү үлгүлөрү болгон Базарбай Нойгутов, парторг Кочкорбаев өндүүлөр менен күрөшөт. Ал дилинде партиядан эч жамандык күтпөйт, чындыкты ачык айтып, акыйкат үчүн бекем турат. Бирок, анын чындыкты табаары өтө эле күмөндүү, анткени коомдо адилеттик арткы орунга сүрүлө баштаган мезгил эле.

Айтматовдун каармандарынын ушул тизмегин талдап өтүү аркылуу биз анын реализминин мүнөздүү өзгөчөлүктөрү жөнүндөгү сөзүбүздү бекемдөөнү көздөдүк.

Иштин корутунду бөлүгүндө реализм термини адабият таанууда XIX кылымда колдонууга киргизилгени, бирок ага маанилеш түшүнүк илгертен белгилүү болуп, адабий-эстетикалык ойлордо акырындап өнүктүрүлүп отурганы көрсөтүлдү. Реализм көркөм метод катары XIX кылымдын экинчи жарымында калыптанган. Типтүү кырдаалдарда типтүү мүнөз түзүү реализмдин башкы өзгөчөлүгү, бул Ч.Айтматовго да тиешелүү. Реализм романтикасыз ойго келбейт, Ч.Айтматовдун чыгармалары да мына ушуну далилдейт. Реалисттик

¹ Айтматов Ч. Эң жөнөкөй чындык ошончолук татаал // Кыргызстан маданияты, 1988, 4-август

көркөм методдун өзүнчө баскычтары катары сынчыл реализм менен социалисттик реализмдин адабият тарыхында өздөрүнө тиешелүү орундары бар, алардын адабий аренага келиши доордун мүнөзү, талабы менен шартталган толук мыйзам ченемдүү көрүнүш экендигин унутууга болбойт.

Социалисттик реализм жөнүндө мурда-кийин ар кандай пикирлер айтылып келсе да, анын адабий процесстен орун алганын, көптөгөн өлкөлөрдө өкүлдөрү болгонун – алардын арасында Ч.Айтматов да тураарын эч төгүнгө чыгарууга мүмкүн эмес. Бул көркөм метод тууралуу кечээ жана бүгүн айтылган айрым пикирлердегидей социалисттик реализм сүрөткердин чыгармачылык эркиндигин эч качан кыскан эмес, совет бийлигинин көрсөтмөлөрү жазуучуларга багыт гана берип турган, алар өз доорунун талылуу проблемаларын эч бир көрсөтмөлөрсүз эле көтөрүшмөк деп белгилөөгө болот, муну Ч.Айтматовдун совет доорундагы чыгармачылыгы да күбөлөндүрөт. Ал ошондой эле социалисттик реализм адабиятынын каармандары жасалып-түзөлүп берилет, саясатка, идеологияга байланат, турмуштагыдай эмес деген дооматтарды өзү жараткан көркөм образдар аркылуу жокко чыгарды. Анын каармандары – Жамийла, Дүйшөн, Танабай, Толгонай, Эдигей, Бостон ж.б. – оригиналдуу, турмуштагыдай жандуу жана таасирдүү.

Жыйынтыктап айтсак, Ч.Айтматовдун көркөм чыгармачылыкта тутунган бирден-бир принциби – реализм, болгондо да турмуштун өзүндөй «катаал реализм». Ал эми анын көркөм методго карата пикиринин өзгөрүшү мезгилдин өтүшү менен коомдук асылнарктардын алмашып жатуусуна байланышкан. Бул адабият тарыхында кездеше берүүчү мыйзам ченемдүү кубулуш. Мындан Ч.Айтматовдун чыгармаларынын баасы кемибейт, анын дүйнөлүк реалисттик адабияттын тутумунан алган орду салмагын жоготпойт.

Албетте, бул диссертациялык иш менен Айтматовдун чыгармачылыгындагы реализм проблемасын ийне-жибине чейин изилдеп салдык деп айтуудан алыспыз. Келечекте бул багытта нечен иликтөөлөр жүргүзүлүп, ар тараптуу илимий талдоолор болоору анык, ал эми бул эмгек ошол олуттуу изилдөөлөрдүн алгачкы башталмаларынан болуп кала берери бышык.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ ЖОБОЛОРУ ТӨМӨНКҮ ПУБЛИКАЦИЯЛАРДА ЧАГЫЛДЫРЫЛДЫ:

1. Жантаев А. Адабияттын партиялуулугу кечээги жана бүгүнкү түшүнүктө // Социальные и гуманитарные науки (Приложение к журналу «Наука и новые технологии»). –2000.-№1-2. -С.95-97
2. Жантаев А. Социалисттик реализм: бийлик жана сүрөткер же тушоодо жүргөн классик // Социальные и гуманитарные науки (Приложение к журналу «Наука и новые технологии»). –2000.-№1-2. -С.92-95

3. Садыков А., Жантаев А. Ч.Айтматовдук реализмдин өзгөчөлүгү // Вестник Нарынского государственного университета. –2001. -№2. - С.127-133
4. Жантаев А. Айтматовдун чыгармаларында илим-билим маселелеринин реалисттик планда чагылдырылышы жана учурдагы кыргыз мектеби // Вестник Нарынского государственного университета. –2001. -№2. -С.133-139
5. Жантаев А. Өз чындыгынан баш тартпаган каарман. Дүйшөн. // Эл агартуу. –2001. -№1-2. -21-28-беттер
6. Жантаев А. Өз чындыгынан баш тартпаган каарман. Танабай. // Эл агартуу. –2001. -№1-2. -28-35-беттер
7. Жантаев А. Өз чындыгынан баш тартпаган каарман. Эдигей. // Эл агартуу. –2001. -№3-4. -23-29-беттер
8. Жантаев А. Өз чындыгынан баш тартпаган каарман. Бостон. // Эл агартуу. –2001. -№3-4. -30-35-беттер
9. Жантаев А. Реализм түшүнүгү. Акыйкат каякта катышкан? // Материалы 2-научно-практической конференции «Проблемы образования и науки» 11-12 мая 2001 г., г.Нарын, часть II. -С.269-277
10. Жантаев А., Садыков А. Чыңгыз Айтматов реализм дүйнөсүндө (Монография). -Б.:Бийиктик. -2001. -4 б.т.
11. Жантаев А. Реализм термининин келип чыгышы жана көркөм метод катары калыптанышы // Педагогика жана филология, Нарын мамлекеттик университетинин илимий макалалар жыйнагы, 2-чыгарылышы.-Б.:Айат. –2002. -41-51-беттер

АННОТАЦИЯ

Диссертацияда Ч. Айтматовдун чыгармачылыгындагы реализм проблемасы иликтөөгө алынат. Буга байланыштуу жалпылаштырылган жана системалаштырылган түрдө адабият теориясы менен эстетикадагы реализм теориясына тиешелүү жоболор талданылат. Чоң фактылык материалдын негизинде реализмдин тарыхый өнүгүш жолу көрсөтүлөт.

Диссертациялык иште социализм доорундагы Ч.Айтматовдун реализминин кээ бир аспектилерин ачылат. Анын көркөм метод проблемасына карата мурунку жана кийинки көз караштары салыштырылып талданат. Сүрөткердин көз караштарынын өзгөрүшүнө таасири тийген факторлор каралат. Иште Ч.Айтматовдун реализминин өзгөчөлүктөрүн ачууга өзгөчө басым жасалат. Бул изилдөөдө чоң орунду Ч.Айтматов түзгөн көркөм образдарды талдоо ээлейт.

АННОТАЦИЯ

В диссертации исследуются проблемы реализма в творчестве Ч.Айтматова. В связи с этим в обобщенном и систематизированном виде дан анализ положений литературоведения и эстетики, касающихся теории реализма. На обширном фактическом материале показан исторический путь развития реализма.

В диссертационной работе освещаются некоторые аспекты реализма Ч.Айтматова в эпоху социализма. Дается сравнительный анализ вчерашних и сегодняшних взглядов писателя к проблеме художественного метода. Рассматриваются факторы, способствовавшие изменению взглядов художника. В работе особое внимание уделяется раскрытию особенностей реализма Ч.Айтматова. Большое место в исследовании занимает рассмотрение художественных образов, созданных Ч.Айтматовым.

ANNOTATION

The research work is devoted to the problems of realism in the works of Chyngyz Aitmatov. According to this, the regulations concerning the realism theory in aesthetics and history and criticism of literature is analyzed in common and sistemized forms. The historical way of realism development is shown by the vast factual material.

Some aspects of Ch.Aitmatov's realism of socialism epoch are described in the dissertation work. The comparison analysis of the writer's past and present points of view on the problem of art method is given. Some factors, which promote the change of writer's point of view are described. The spctcial attention is devoted to discover the peculiarities of Ch.Aitmatov's realism. The big place in the research work is given to the analysis of art characteristics created by Ch.Aitmatov.

Форматы 60x84 1/16. Офсеттик басма.

Офсет кагазы. Көлөмү 1,3 б.т.

Нускасы 100 экз.

«Абыкеев А.Э.» Ж.И. басмасында басылды.

Бишкек шаары, Т.Абдумомунов көчөсү, 193

Тел.: 22-35-08